

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
Розділ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	8
1.1 Стан наукової дослідженості реалізації принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві	8
1.2 Правова природа зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві	25
1.3 Критерії відокремлення зловживань процесуальними правами від добросовісного їх використання при розгляді справ адміністративними судами	39
Розділ 2	
МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЯМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	54
2.1 Класифікація видів зловживань процесуальними правами учасниками адміністративного судочинства	54
2.2 Поняття та структура механізму запобігання та протидії зловживанням процесуальними правами у адміністративному судочинстві	76
2.3 Характеристика елементів механізму запобігання та протидії окремим видам зловживання процесуальними правами у адміністративному судочинстві	92
Розділ 3	
ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЮ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	115
3.1 Іноземний досвід протидії зловживанням процесуальними правами при розгляді судами публічних спорів	115

3.2 Напрями удосконалення механізму запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві в Україні	131
ВИСНОВКИ	147
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	153

ВСТУП

Практика застосування адміністративного процесуального законодавства з кожним роком збільшується, ускладнюється та формує нові алгоритми дій учасників розгляду публічно-правових спорів. Кількість випадків зловживання процесуальними правами та застосування заходів примусу до учасників судового процесу під час розгляду публічних спорів залишається досить високою. Негативні наслідки вчинення таких протиправних дій учасниками адміністративного процесу опосередковано відбиваються на строках проведення судового розгляду справ, що призводить, зокрема, до відкладення їх розгляду, застосуванні заходів процесуального примусу тощо. Так, судова статистика за 2020 рік свідчить, що з 249121 справи, що перебували у провадженні адміністративних окружних судів, 70% (176082) розглядались протягом 3 місяців, 25% (61103) – від 3 місяців до 1 року; 3,6% (9086) – від 1 до 2 років; 5% (1301) – від 2 до 3 років; 0,6% (1549) – понад 3 роки. У 2020 році в 3648 справах було відкладено розгляд у зв'язку з неявкою одного з учасників процесу, у 35 684 справах суди зупинили провадження, і лише у 184 справах було постановлено ухвалу щодо застосування заходів процесуального примусу.

Відсутність сталого розуміння категорії зловживання процесуальними правами та його кваліфікуючих ознак призводить до низького рівня застосування норм Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України), що передбачають заходи процесуального впливу щодо недобросовісних учасників судового процесу. Прийняття змін до КАС України у 2017 та 2020 роках сформували засади сучасного механізму запобігання, протидії зловживанням процесуальними правами в адміністративному судочинстві та їх припинення, проте правозастосовна практика продовжує виявляти значне коло прогалин законодавства у цій сфері та демонструє різне застосування судами норм КАС України під час протидії такому зловживанню.

Науково-теоретичну основу дослідження зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та механізму протидії їм стали праці вчених, що вивчали засади судочинства, у тому числі принцип добросовісного використання процесуальних прав; статус учасників адміністративного процесу, їхні права й обов'язки; заходи процесуального примусу, види, форми та наслідки порушення засад добросовісності; зміст та види зловживання правом, а саме таких, як В. О. Аболонін, І. Г. Андрущенко, К. І. Бальковська, О. М. Барміна, Н. В. Басалюк, М. А. Боловнєв, М. А. Бояринцева, М. Ю. Віхляєв, А. О. Гелич, Ю. О. Гелич, Н. О. Дурново, Р. А. Калюжний, О. В. Капліна, Р. М. Кихтюк, Д. А. Козачук, І. О. Козьяков, Т. О. Коломоець, В. К. Колпаков, В. М. Короленко, Т. Є. Кохановська, В. В. Круковес, А. Я. Курбатов, Є. В. Курінний, Р. Д. Ляшенко, Р. В. Миронюк, А. О. Монаєнко, Б. Д. Плотницький, О. П. Подцерковний, Т. Т. Полянський, С. В. Прилуцький, Т. І. Разіна, В. В. Резнікова, І. В. Сазанова, Д. С. Сахно, К. І. Скловський, К. В. Смирнова, В. П. Таркін, В. В. Тильчик, О. С. Фонова, О. Ю. Хабло, А. С. Штефан, Т. С. Яценко.

Особливу роль у формуванні авторської концепції змісту зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та протидії їх проявам відіграли результати дисертаційних робіт таких науковців, як О. О. Мілетич (2015), О. М. Кузнець (2016), Г. І. Маруніч (2019), М. О. Боловнєв (2018), Д. С. Сахно (2019), В. О. Скрипченко (2020), Р. М. Кихтюк (2019). Разом із тим, незважаючи на неспростовну наукову глибину вказаних робіт, жодна з них не приділяє скрупульозної уваги визначенню особливостей зловживань процесуальними правами в адміністративному судочинстві та змісту механізму протидії цьому явищу. Внесені зміни до КАС України у 2017 та 2020 роках, що сформували сучасний механізм запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами, та необхідність узагальнення напрацьованої судової практики застосування відповідних норм, виявлення недоліків, розробки пропозицій з їх усунення зумовлюють високий ступінь актуальності цього дослідження.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1 Стан наукової дослідженості реалізації принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві

Проблема зловживання правом є однією з найбільш актуальних не лише в епоху сучасності і не тільки в нашій державі, наголошують Р. А. Калюжний та І. Г. Андрущенко [52, с. 18]. Т. Т. Полянський підтримує цю позицію та у своїх дослідженнях наголошує, що не лише в Україні, а й в інших державах, які утворилися у результаті розпаду СРСР, а також у країнах із розвинутою «зразковою» демократією має місце значне поширення зловживання правом [121; 122, с. 32]. А. В. Смітюх вважає, що на території України зловживання правами стало загальною тенденцією вітчизняного судочинства, а стан сучасного правосуддя в Україні від цього явища є в цілому кризовим [168, с. 32].

Р. А. Калюжний та І. Г. Андрущенко визначають історичні етапи появи різних зловживань правами. Так, на їх думку вперше цілісну теорію зловживання суб'єктивними правами в континентальній Європі виробила французька судова практика в XIX ст., базуючись на нормах права про відповідальність за збиток, згідно з якою якщо моральні принципи суперечать якійсь дії, то суд визнає цю дію як інспіровану злобою, вчинену під дією пристрасті, що не виправдана жодним особистим інтересом, проте іншому наносить збиток [52, с. 18]. Надалі, на рубежі XIX-XX ст., виявляють ці науковці законодавство континентальної Європи закріпило так

звану «шикану» (або «заборону причіпок»), тобто зловживання правом із єдиною метою – заподіяти шкоду іншій особі [52, с. 19]. Введення в науковий обіг терміну «шикана» є заслугою німецької правової доктрини XIX століття, що походить від німецького слова «Schikane», яке перекладається як «знущання, каверза, причіпка» [200, с. 3].

Н. Л. Буроменська вважає, що проблема зловживання правом має як загально-правову проблематику так і публічно-правову складову. Н. Л. Буроменська зазначає, що проблема зловживання правом є загальнотеоретичною проблемою, яка стосується не лише публічного права, однак саме органи публічної влади покликані реагувати та запобігати можливим проявам зловживання правом, оскільки поширення такої практики підриває авторитет держави, суперечить принципу верховенства права та правової держави [22].

Таким чином, необхідно констатувати, що історичний розвиток наукової думки щодо категорії зловживання процесуальними правами має витоки з матеріальних галузей права. Водночас, І. С. Дроботов наголошує на неможливості механічного перенесення підходів, вироблених у матеріальному праві на сферу процесуального права. У вітчизняній науці до теперішнього часу спостерігається значна розрізненість підходів щодо правової природи та сутності поняття «зловживання процесуальними правами». Це обумовлено, на думку І. С. Дроботова тим, що для законодавства України інститут зловживання процесуальними правами є порівняно новим, а для сучасної вітчизняної юридичної науки – недостатньо розробленим [41, с. 33]. Зазначені аспекти безпосередньо впливають на розшарованість та багатовекторність досліджень, у різних процесуальних галузях, що прямо чи опосередковано вивчали питання забезпечення добросовісності учасників адміністративного судочинства та недопущення ними зловживання процесуальними правами.

Дослідження питань, тісно пов'язаних із зловживанням процесуальними правами здійснювали у своїх дисертаційних роботах такі вчені як: О. О. Мілетич «Зловживання правом:

теоретико-прикладний аспект» (2015) [91], О. М. Кузнець «Суб'єкти зловживання правами у цивільному та виконавчому процесі» (2016) [71], Г. І. Маруніч «Затягування цивільного процесу: сутність, правові наслідки та способи запобігання» (2019) [88], М. О. Боловнев «Ефективність протидії зловживанням процесуальними правами» (2018) [21], Д. С. Сахно «Зловживання правом у податкових правовідносинах» (2019) [158], В. О. Скрипченко «Принципи адміністративного судочинства» (2020) [167], Р. М. Кихтюк «Правові засади процесуального статусу сторін в адміністративному судочинстві» (2019) [70], І. С. Дроботов «Зловживання процесуальними правами: адміністративно-правовий аспект» (2020) [44] та інші. Кожна робота висвітлювала окремі аспекти цього питання, а науковці доповнювали концепцію зловживання процесуальними правами та механізму запобігання їм своїми результатами досліджень. Вже з наведеного переліку тем дисертаційних робіт спостерігається різноплановість такого правового явища як зловживання процесуальними правами.

Особливим комплексним підходом до визначення ключових засад механізму протидії зловживання процесуальними правами відрізняється дослідження М. О. Боловнева. Цей науковець у своїй дисертаційній роботі запропонував сукупність необхідних і достатніх ознак поняття зловживань процесуальними правами, виділив основні характеристики зловживань процесуальним правами як особливого виду правопорушення, довів неможливість кваліфікації судом пасивної процесуальної позиції осіб, які беруть участь у справі як форми зловживання процесуальними правами; розширив уявлення про класифікацію зловживань процесуальними правами; обґрунтував недостатність існуючих заходів протидії зловживанням процесуальними правами та запропонував сукупність заходів, що забезпечують ефективність протидії зловживанням процесуальними правами [21].

О. М. Барміна у своїй дисертації «Зловживання правом як загально-правова категорія: теоретико-правовий аналіз» дослідила ряд важливих аспектів концепції зловживання правами та зробила важливі висновки. Наприклад, вона виявила наступні

позиції : про те, що сутність зловживання правом визначається ступенем соціальної шкідливості поведінки, обумовленої корисливістю та іншої особистої зацікавленістю, егоїстичним втіленням в процедуру використання прав лише своїх інтересів на шкоду правам та (або) законним інтересам інших осіб; позиція про те, що зловживання правом може проявлятися в трьох основних формах: шкідливе поведінка, щодо якої відсутні каральні норми; правопорушення і злочини; запропонувала авторське розуміння поняття «зловживання правом» як загально-правової категорії; виділили певні структурні елементи, пізнання яких може полегшити розробку правових засобів боротьби з цими зловживаннями тощо [16].

У межах дисертації О. М. Кузнець досліджував питання зловживання правами у цивільному та виконавчому процесі. В результаті проведеної роботи цим науковцем було розкрито сутність правової поведінки суб'єктів як матеріальних, так і процесуальних відносин, проблемні питання зловживання правами суб'єктами цивільного та виконавчого процесів; сформульовано понятійний апарат, визначено потенційних суб'єктів зловживання правами у цивільному та виконавчому процесах; здійснено кваліфікацію осіб на предмет можливості зловживання правами. Зокрема, встановлено характерні прояви зловживання правами судом як на стадії розгляду справи, так і під час виконавчого провадження, проаналізовано їх відмінність від помилок суду, зловживання процесуальними правами державними виконавцями, сторонами, третіми особами, боржником, стягувачем, адвокатами, досліджено забезпечення позову в контексті можливого зловживання правами тощо [71].

Свої наукові публікації дослідженню зловживання правом присвятили такі вчені як Т. Т. Полянський, який досліджував феномен зловживання правом в загальнотеоретичному аспекті [121], а Рогач О. Я. провів теоретико-правове дослідження зловживання правом [153]. Безпосередньо зловживанню правом у публічно-правовій сфері присвятили свої праці зокрема такі науковці, як Бакаєв Д. С., який досліджував зловживання правом як форму реалізації розсуду в праві [13]; Веніславський В. Ф.,